

the oppressors?» No doubt, the lesbians and gays who energetically engaged themselves in the 1950-, 60- and 70ies had gained this understanding of being oppressed, and thus rebelled by joining the movement. The feeling of being amongst the downtrodden is more or less absent these days, at least it is not in touch with reality as 50 years ago. No doubt, the acknowledgment of being the inferior is the very basis of organizing oneself.

Karen-Christine Friele, statsstipendiat, f. 1935. Styremedlem i DNF'48 1965-67. Leder 1967-1970. Informationsleder 1970-1971. Generalsekretär mai 1971-juli 1989. Siden 1.1.89 statsstipendiat, Kulturdepartementet. Har bl.a. utgitt: «Fra undertrykkelse til opprør» 1975, «De forsvant bare...fragmenter av homofiles historie», 1985, «Troll skal temmes», selvbiografi, 1990, «Fangene med rosa trekant - et femtårsminne», 1995.

Kampen som förändrar

Svenska bögar och lesbiska under efterkrigstiden

Nils Weijdegård

Ar 1944 avkriminaliserades homosexuella handlingar i Sverige. Vuxna homosexuella över 18 år kunde därmed lagligen inleda sexuella förbindelser med varandra. Lagändringen hade föregåtts av 11 års utredande. Drivande var den socialdemokratiske riksdagsmannen och professorn Vilhelm Lundstedt, som hade en homosexuell bror och därför hade kännedom om de homosexuellas dåtida villkor.

Det är naturligtvis svårt att i efterhand veta hur viktig lagändringen upplevdes av de närmast berörda. Skådespelerskan Annalisa Ericson berättade 1993 för RFSL:s tidskrift *Kom Ut!* om den fest, som hennes vän och arbetsgivare, den homosexuelle teatermannen Gustaf Wally, ordnade för att fira den nya lagen. Å andra sidan berättar en man som var ung på fyrtioalet att han vid samma tid av sin läkare uppmanades att "glömma alla tankar på kärlek med män." För honom spelade lagen ingen roll. Han drevs av rädslan för sina "felaktiga" känslor och omgivningens tryck att följa doktors råd och finna sig en hustru. Ett liknande råd gavs för övrigt till författaren av denna text så sent som på 1960-talet av studentpsykiatrikern i Lund, som gav rådet att "pröva med flickor," (något som dock togs inte togs ad notam).

Lagen var givetvis viktig, men man vågar gissa att för det stora flertalet spelade den mindre roll jämfört med det sociala trycket i den personliga närmiljön. De flesta människor fortsatte länge att välja tystnaden, diskretionen och "smygandet," även när lagen gjorde det möjligt att leva öppet. Historikern Svante Norrhem visar i en kommande studie om homosexuella i Västerbotten under 1950-talet att tystnaden också var den enda möjligheten för samhället att hantera något som ansågs onaturligt och – i denna religiösa bygd – syndigt. Det innebar inte att homosexuella par inte hade möjligheter att leva tillsammans, men det var i sådana fall viktigt att ingen nämnde den verklighet som låg bakom samboendet.

Samtidigt har det funnits upplysta kretsar där homosexualiteten inte varit något problem. Annalisa Ericson arbetade i en miljö där man var medveten om

Allan Hellman som grundade RFSL kallades i början av 50-talet "Sveriges modigaste man".

att det fanns homosexuella, men där man inte fäste något avseende vid det. Regissören Hasse Ekman levde också i en värld där bi- och homosexualitet var naturliga inslag, men när han i slutet av 1940-talet skulle göra en film om en lesbisk kvinna, "Flicka med hyacinter," gjorde han henne till en tragisk gestalt som tar sitt liv.

Synen på homosexuella tycks ha vacklat mellan det tragiska "det är synd om dem" och det brottsliga "de är farliga och otäcka." Tanken att homosexualiteten i sig skulle kunna innebära ett positivt egenvärde tycks vid denna tid inte ha slagit någon.

År 1948 startade i Danmark "Forbundet af 1948" sin verksamhet efter schweizisk förebild och fick snart som svensk medlem ingenjören Allan Hellman från Lysekil. Denne fick 1950 uppdraget att skapa en motsvarande svensk förening för homosexuellas rättigheter och annonserade efter svenska medlemmar i det danska förbundets tidskrift. Han fick kontakt med ett antal och sammanträffade med var och en av dem i Stockholm före bildandet av föreningen. De flesta var angelägna om stor diskretion. På kvällen den 21 oktober 1950 var tiden mogen för ett gemensamt möte, där föreningen skulle konstitueras. Man skulle träffas på ändhållplatsen för spårvagnen vid Hagaparkens södra grindar, där det vid denna tid inte fanns några andra människor. Där samlades de djärva och kisade skrämt på lägligt avstånd på varandra. Först när Allan Hellman steg av spårvagnen kom alla rusande fram

till honom. Han var den ende som de alla kände. Man avtogade därefter till en skräddare i Solna, där föreningen bildades. Berättelsen om detta återgav Allan Hellman själv i början av 1980-talet inför en grupp i Göteborg som bedrev gayhistoriska studier och där jag själv deltog.

Allan Hellman insåg i motsats till de flesta andra i den nybildade föreningen att det krävdes öppenhet för att nå respekt. Han vågade också träda fram i offentligheten och ta på sig ansvaret som "ombudsman" för de homosexuella. Inom föreningen skapade denna öppenhet skräck och inre motsättningar. De flesta var inte beredda på att stå för sin läggning, som många av dem själva förmodligen betraktade som ett olyckligt naturens spratt som spelats dem.

För sitt framträdande utnämndes Allan Hellman i veckotidningen *Se* till "Sveriges modigaste man." På andra håll var dock pressen inte nådig och många uttryckte farhågor för den allmänna moralen, särskilt ungdomens. På det personliga planet innebar Hellmans steg ut i offentligheten något av en tragedi eftersom han blev utstött i sin hemstad Lysekil. Den nya föreningsledningen i Stockholm manövrerade också snart ut honom från allt inflytande. Om denna RFSL:s första tid har Göran Söderström berättat i boken *Sympatiens hemlighetsfulla makt*.

Samma år hade en pastor Karl Erik Kejne blåst upp en "homosexskandal" där prostituerade pojkar och statsråd påstods vara aktörer. I *Sympatiens hemlighetsfulla makt* skildras dessa affärer utförligt. De byggde förmodligen på samma förvrängda moralpanik som de samtidiga "avslöjandena" i USA av senator McCarthy och hans hejdukar vid senatsförhören mot påstådda kommunister och homosexuella. I samma veva avslöjades att hovet ända sedan 1930-talet utsatts för utpressning från en person, Kurt Haijby, som gjorde gällande att han stått i ett homosexuellt förhållande till den 1950 avlidne statschefen, kung Gustav V.

Järnverksarbetaren Eric Thorsell, som redan på 1930-talet sökt kontakt med pionjären för sexualupplysning Elise Ottesen-Jensen och RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning, liksom Magnus Hirschfeldts tyska Sexualvetenskapliga Institut i Berlin, vågade under denna tid stå upp och försvara homosexualiteten. Medan ovederhäftigheterna valsade runt i pressen höll han föredrag för stora skaror i Medborgarhuset i Stockholm och ordnade debatter och sade sin mening – dock utan att presentera sig själv som homosexuell, eftersom han inte ville avvisas som talande i egen sak. Thorsell kom att betyda mycket för den nya föreningen, inte minst genom det förtroende han hade på olika håll och som han utnyttjade till föreningens stöd.

År 1951 publicerade det svenska biskopskollegiet sin syn på sexualmoralen i ett biskopsbrev, *Ett brev i en folkets livsfråga*. Den var inte positiv till homosexualitet, för att uttrycka det milt. Den allmänna stämningen i samhället var alltså

inte den bästa för Allan Hellmans planer och den nya föreningens start.

Den avdelning av förbundet som Hellman arbetade på att få igång i Göteborg gick i början på sparlåga och så småningom tynade föreningslivet i den så kallade Friends Club bort. Det hade bestått i harmlösa sammankomster med ambitiösa föredrag, middagar och dansaftnar. För att komma med hade man måst rekommenderas av två tidigare medlemmar. Förutom att det säger något om det paranoida klimatet bland homosexuella och i samhället i övrigt, blev det naturligtvis också praktiskt svårt att rekrytera nya medlemmar.

I Stockholm delade föreningen 1956 upp sig på olika avdelningar, "Kretsen" för homosexuella män, "Diana" för de lesbiska kvinnorna och småningom "Albatross," en brev- och kontaktförening för dem som bodde ensamma ute i landet utan möjligheter att träffa andra homosexuella.

Att det förekom ett livligt homosexuellt liv utanför föreningen är dock uppenbart. Historiegruppen i Göteborg intervjuade under 1980-talet en rad äldre män, som mindes 50-talets homosexuella liv. En av historiegruppens medlemmar var Arne Nilsson som skildrat det homosexuella livet i sin bok *Såna och riktiga karlar*. Man träffades liksom redan tidigare på 1930- och 1940-talet i parkerna i centrala Göteborg, där man gick "rundan," det vill säga promene-

Barbro Sahlin var en av de drivande i kvinnogruppen Diana och kom också att bli RFSLs första kvinnliga ordförande.
FOTO: KERSTIN SÄRNEÖ

rade från Katolska kyrkan vid Heden, där det fanns en frekventerad pissoar. Därifrån fortsatte till Stora teatern, där det fanns en annan populär inrättning av samma slag, och drog sig sen längs Nya Alléns buskage och bekvämlighetsinrättningar bort till Rosenlund och hamnen. Som Arne Nilsson visat handlade mötena vid pissoarerna inte bara om konststillförelse, utan om ett socialt umgänge. Det blev början till ett nätverk, där en självinsikt och en identitet kom att utvecklas, som möjliggjorde det senare 1900-talets framgångsrika kamp för homosexuellas rättigheter.

Att livet som homosexuell inte nödvändigtvis behövde innebära ett tragiskt ensamt smyggliv framgår av polismannen Kurt Larssons självbiografi, där han berättar om sina erfarenheter under 1950- och 1960-talet. Själv gjorde han karriär inom polisen och slutade som lärare vid Polishögskolan, fast han sammanlevde med en man. Kejne- och Haijbyaffärerna tycks ha fyllt pressen och hetsat upp allmänheten, men på något sätt ändå lämnat den ordinära homosexuelle mannen utanför. Mycket få män kände sig i sin sexualitet lierade med skandalerna kring kungahuset eller pastor Kejne.

Däremot var "pojks"-prostitutionen ett faktum, men i mycket mindre skala och i högre åldrar än de upphetsade tidningskriverierna gjorde gällande. Arne Nilsson har i sin bok visat att de homosexuella inte sökte sexuell kontakt med varandra, utan föredrog partners som var vad de uppfattade som heterosexuella, "riktiga karlar." Att sjöman mellan sina hyror på båtarna kunde flytta hem till någon homosexuell man som bjöd på mat och logi, var inte ovanligt. Värre var att det kunde förekomma att rymlingar från ungdomshemmen sökte sig till prostitutionen för att få ihop pengar. Lennart Andersson har dock i sin uppsats *Homofiljakten*, pekat på att denna hantering mest var en produkt av sensationspressen och i viss mån av poliser som ville visa sig på styva linan och kanske göra bekväm karriär. Dodo Parikas har också visat att den redan på 50-talet sekelgamla soldatprostitutionen med unga soldater från regementena i Stockholm inte enbart gick ut på sexuell tillfredsställelse. Det fanns i många fall också ett ömsesidigt behov av vänskap och tillit mellan köpare och säljare. Pojkprostitutionen var betydligt mer dubbelbottnad än den framställdes i sensationella artiklar i dagspressen.

Ökad information och kunskap

Pressens skandalskriverier innebar att homosexualiteten förknippades med brottslighet, dryckenskap och prostitution, men skapade naturligtvis också en viss tillvänjning. Allmänheten vandes vid det nya begreppet "homofil," som från början fick en dålig klang, och sakta men säkert innebar den ökade kunskapen också att begreppet förlorade något av sin demoni.

Naturligtvis var kunskapen om och synen på homosexualitet mycket olika i

olika kretsar. Författaren Bengt Söderbergh översatte vid denna tid några av Jean Genets böcker, som glorifierade den homosexuella kärleken mellan tukthus-fångar. Böckerna gavs ut på ansedda förlag och nådde framförallt den intellektuella eliten. På mer obskyra Hson Förlag gav Nils Hallbeck, under pseudonymen Jan Hogan, ut böcker om homosexuell kärlek i svensk miljö. Kanske var det dessa böcker som homosexuella i gemen kunde få i sin hand.

Den uppburne revymannen Karl Gerhard gjorde under denna tid föga för att dölja att han sammanlevde med en man och ingen hade något att invända mot att paret dessutom uppfostrade Karl Gerhards adoptivdotter. Signaturen Bang, Barbro Alving, berättade, utan att vara explicit i den sexuella frågan, om sin kvinnliga sambo och deras gemensamma vård av Alvings dotter Ruffa, i otaliga kåserier i den överklassförmåna *Vecko-Journalen*.

Själv fick jag i skolan i mitten av 1950-talet i Varberg lagstadgad sexualundervisning, framförd av en stel och rodnande biologilärarinna, som också – förmodligen i enlighet med skolöverstyrelsens rekommendationer – värderingsfritt meddelade, att det fanns män och kvinnor som drogs till sitt eget kön.

Under 60-talet genomgick samhället stora förändringar. Allt fler kvinnor gick ut på arbetsmarknaden, de stela könsrollerna ändrades, TV blev allmän och gav information om mycket som tidigare varit okänt. Resor till utlandet blev vanliga för gemene man. Kunskapen om olika kulturer ökade. Ungdomskulturen växte sig starkare. En islossning påbörjades. Sexualiteten bejakades på ett nytt sätt. Bakom det låg dels preventivmedlens, främst p-pillrets, utveckling, dels antibiotikans segertåg. Risker för oönskade graviditeter minskade och svåra, tidigare obotliga könssjukdomar, som syfilis, var botbara. I och med att sexualiteten som lustkälla accepterades i vida kretsar började man småningom ifrågasätta den negativa inställningen till sexuella variationer.

Några som minns de gamla tiderna har dock framhållit att det också fanns nackdelar med dessa snabba förändringar. I det tidigare mera livliga gatulivet hade homosexuella män tidigare kunnat träffa intresserade partners. Nu satt alla hemma i de nya förorterna och tittade på TV. P-pillret gjorde flickorna mer benägna att inlåta sig på sex med pojkarna. Därmed minskade möjligheterna för bögar att träffa sexuellt upptända yngre män, som gärna – kanske mot en liten slant – inlät sig på homosexuella äventyr.

Under 60-talet kom ett par böcker som vållade debatt. Henning Pallesen publicerade sin *De avvikande* och Lars Ullerstam *De erotiska minoriteterna*. Pallesen visade på det orimliga i fördomarna kring homosexuella. Ullerstam synliggjorde en rad tidigare mera okända sexuella beteenden, som sadomasochism och transvestitism. Författaren och filmregissören Vilgot Sjöman gjorde en spelfilm *Tabu*, som byggde på Ullerstams bok. Han gjorde också sensation med sina kontroversiella film *Jag är nyfiken - gul*, som innehåller djärva sexscener.

Den gamla ärevärdiga kulturtidskriften *Ord och Bild* gav 1965 ut ett "sexnummer." 60-talets "sexliberalism" uttrycktes också i Kärlek-böckerna, där etablerade författare publicerade pornografiska noveller. År 1962 utkom också Lars Görtings uppmärksammade 491 med dess negativa bild av en homosexuell socialarbetare. Boken filmades och väckte då ännu större uppståndelse.

Men att verklig öppenhet ännu dröjde visas av att vid en sexualpolitisk "hearing" i Stockholm, organiserad av Liberala Studentklubben 1964, talade den homosexuelle deltagaren med ansiktet dolt. Författaren Bengt Martin framträdde dock som öppen bög i ett TV-program 1968 och det gav upphov till tusentals brev och telefonsamtal från förtvivlade homosexuella.

År 1967 började Michael Holm från Åseda i Småland ge ut sin radikala tidskrift *Revolt mot sexuella fördomar*. Den innehöll information och upplysande artiklar, samtidigt som den lockade med pornografiska noveller och porrbilder. Holm, som i mångt och mycket var en pionjär, gav också ut en liten upplysningsbok *Udda Eros*. Fler blev varse att sexualiteten var mer mångskiftande än man tidigare förstätt. De homosexuella var inte längre ensamma om att vara "konstiga" och de homosexuella var inte längre konstigast.

Fest- och föreningsliv

RFSL, som tidigare ordnat fester och danser i inhyrda lokaler, som City Club i Stockholm, skaffade sig 1964 en egen lokal på Timmermansgatan, Timmy, och 1972 sammanslogs åter de olika avdelningarna inom RFSL i Stockholm. Där skedde under början av 1970-talet den revolution, som kanske var den egentliga början till den moderna gayrörelsen i Sverige. Man drog upp gardinerna för fönstren mot gatan för insyn. Det skedde inte utan stridigheter mellan dem som ville vara öppna och dem som föredrog diskretion. Gardinuppdragandet blev en rejäl västgötaklimax. Det fanns naturligtvis inget att se. De homosexuella såg ut som vem som helst. De var nämligen vem som helst. Att homosexuella var som alla andra var också en av den homosexuella rörelsens viktigaste budskap vid den här tiden. Det enda som skiljde homosexuella från heterosexuella var, hävdade man, partnervalet.

Privata intressenter i Stockholm arrangerade under denna tid fester på Club Etoile i Vasastan och Piperska Muren på Kungsholmen. En lesbisk musiker, Diana Miller, ordnade halvt illegala fester i en rucklig lokal i gamla Centralsaluhallen. År 1969 startade också en aktiv lesbian Jerrys Damklubb i Stockholm, som under en tid blev en populär träffpunkt för lesbiska.

År 1967 återuppstod så Friends Club i Göteborg, vilket författaren Knut Lagrup skildrat med bitter – och kanske omedveten – humor i patetiskt mörka färger i boken *I egen sak*. Hur dyster föreningens omstart än var, så blev den ändå början på något nytt i Göteborg. Man ordnade åter fester och nu var tiden

mogen för ett utvecklat homosexuellt nöjesliv. En del yngre i Göteborg reagerade mot kravet på hemlighetsmakeriet i RFSL och tröttnade kanske också på de gammaldags utformade träffarna med konventionella middagar i mörk kostym. De gick på hellre på Scotch, som en driftig dansk några år tidigare hade startat i en nedlagd frikyrka på Mölndalsvägen. Scotch står i ett livligt minne för många göteborgare i 45-50-årsåldern. Några år senare startade en annan dansk Club Pedro, som förlades till Pusterviksgatan. För att stötta den kommersiella Club Pedro – det vill säga ge den möjlighet att sälja alkohol – grundades Club Pedros Vänförening, som småningom utvecklades till RFSL avd 2.

Därmed fanns det länge två – delvis konkurrerande – RFSL-avdelningar i Göteborg. Avdelning ett upplöstes vid mitten av 1990-talet och därmed återstod bara en avdelning, nämligen tvåan. "Tvåan" var en öppnare förening, präglad av generationsskiftet och de förändringens vindar, som börjat blåsa från Christopher Street. Det var på Christopher Street i New York som de homosexuella, som tröttnat på polisens återkommande trakasserier, den 25 juni 1969 satte sig till motvärn på baren Stonewall. Stonewall-upploppet kom att få en mytisk betydelse för den nya gayrörelsen och detta datum betraktas som den moderna rörelsens födelsedag.

År 1976 startade Bosse Moberg Club Bacchus i Göteborg, som kom att bli Sveriges mest långlivade gayklubb någonsin. Den lades ner först 1997. Där kunde generationer av homosexuella på helgerna leva ut, ha roligt och kanske träffa sin livspartner. Där angavs tonen för ett glatt gayliv.

Motsättningar

Det har hela tiden funnits motsättningar mellan män och kvinnor i RFSL. Kvinnorna har ofta funnit sig vara i minoritet. I Stockholm ställdes motsättningarna mellan könen på sin spets då kvinnorna vid ett möte någon gång på 70-talet – helt efter reglerna – genomdrev att lördagskvällarna skulle vikas för kvinnorna på klubben. Kort därefter återställdes "ordningen": de lesbiska kvinnorna återfördes genom en ny omröstning till en mer undanskymd plats i föreningen. I samband med detta bröt man sig ut och arbetade vidare i egna rörelser som Viktoria och Liga Lesbia, som småningom blev Lesbiska Feminister och Lesbisk Front. Man hade olika aktiviteter och gav en tid ut tidningen *Häxringar*. Under 80-talet började Lesbisk Nu sin verksamhet. Senare har föreningar som Lèche tillkommit. År 1981 startade Kvinnohöjden i Dalarna, en livaktig kursgård med aktiviteter för kvinnor.

Även i Göteborg valde en del lesbiska en separatistisk väg, när de fann att de inte hade så mycket gemensamt med bögar. Dessutom såg de att den mesta verksamheten skedde på bögaras villkor. Några lesbiska feminister i Göteborg gav från 1981 till 1988 sporadiskt ut en tidskrift, under olika fyndiga namn

Den första homodemonstrationen i Göteborg genomfördes av grupperna Lesbisk front och Röda Bögar tillsammans. Ett hundratal personer deltog. Året var 1975. FOTO: PRIVAT.

som Stina Line, Aqua Vera, Gun Power, som ventilerade frågor för lesbiska kvinnor. Ur samma grupp kom konstnärinnan Marie Falksten, som var med och producerade filmen *Eva och Maria*, avsedd som informationsfilm för skolbruk. I Göteborg startade man på 80-talet också ett lesbiskt kafé med kulturell inriktning, Violetta Skymningar, som dock blev kortlivat.

Många lesbiska var också aktiva i arbetet med att skapa landets enda Kvinnofolkshögskola, som ligger i Göteborg och fortfarande är i full verksamhet. Många kvinnor engagerade sig i kvinnosaksfrågor. Att kämpa för kvinnans likställighet i allmänhet blev för många lika viktigt som att hävda den egna lesbiska identiteten.

RFSL har genom åren försökt möta de separatistiska strävandena. En tid valde förbundsstyrelsen att ha två ordförande, en av varje kön, numera utser man lika antal förbundsstyrelseledamöter av båda könen.

I Göteborg fanns under 1970-talet en rörelse med socialistiska förtecken, Röda Bögar, som visserligen inte blev så långvarig, men ändå kom att betyda en del eftersom den gick ut öppet med demonstrationer och bokbord på centrala ställen i stan om lördagarna. Den stod nära den danska genusradikala Bössernes Befrielsesfront. En annan rörelse, liten och betydelselös kanhända, men som ändå illustrerar de euforiska stämningarna under denna tid i de sexualpolitiskt

aktiva gaykretsarna, var bögfeministerna. Stefan Johansson, informationssekreterare vid RFSL Göteborg, berättar om ett tillfälle då några medlemmar klädda i damkläder försökte överlämna ett hederspris, bestående av ett stearinljus i form av ett manligt könsorgan, till det som gayvänligt ansedda vänsterpartiets dåvarande ledare Lars Werner. Denna "rörelse" hann ge ut ett nummer av tidningen *Fjollan* innan den gick i graven.

Samtidigt med den politiska aktivismen i samhället, där människor protesterade mot auktoritära strukturer och där kvinnor och andra eftersatta grupper började kräva sin rätt, öppnades också slussarna för ett aktivt sexualpolitiskt engagemang. Christopher Street-händelserna hade visat vägen och många unga vägrade otåligt att finna sig i samhällets behandling av homosexuella. En som tidigt vågade ställa sig på de sexualpolitiska barriaderna var den populära homosexuelle prog-sångaren och kompositören Jan Hammarlund, som öppet sjöng om homosexuell kärlek på sina skivor.

I slutet av 70-talet demonstrerade medlemmar i UFH, Uppsala förening för homosexuella, genom att gå ut på dansrestauranger och dansa enkönat. Effekten blev att heterosexuella flickor på restaurangen, som kände sig åsidosatta, gjorde ett motdrag och framt bjöd upp pojkarna. När man i Göteborg i början av 80-talet gjorde samma sak skapades debatt.

Göteborgs politiker hävdade att de homosexuella inte behövde egna lokaler, utan kunde roa sig på de vanliga dansställen. När några homosexuella tog deras råd på allvar och gick ut och dansade enkönat på Restaurant Volrat Tham blev de utkastade av personalen. Politikerna hade ändå svårt att förstå budskapet.

Homosexuella, statsmakten och kyrkan

En viktig sexualpolitisk fråga som sköts i förgrunden var de olika åldrarna för hetero- och homosexuella tillåtna sexualförbindelser. En annan stötesten var att homosexualitet fanns med på en internationell lista över sjukdomar, som Sverige godkänt. År 1978 beslöt riksdagen om en lika lägsta ålder på 15 år för hetero- och homosexuella förbindelser. Året efter ockuperade en grupp aktivister ur RFSL, som under åren blivit allt militantare, trapphuset hos Socialstyrelsen för att kräva att sjukdomsklassifikationen av homosexualitet skulle hävas. Några försök att sjukskriva sig som homosexuell hade misslyckats, och nu ville man definitivt bli av med sjukdomsstämpeln. Denna tämligen spontana demonstration visade sig vara ett lyckokast. Man lyckades inte bara snabbt bli av med den förhatliga klassifikationen, utan man fick också god kontakt med Socialstyrelsens nya chef, Barbro Westerholm. Barbro Westerholm kom att engagera sig på olika sätt i homosexuellas frågor. Som riksdagsledamot för folkpartiet blev hon senare utsedd av den snart avgående socialdemokratiska regeringen att leda part-

nerskapsutredningen och kom också i början av 90-talet trots den dåvarande borgerliga regeringens motstånd att föra partnerskapet lyckligt i hamn.

År 1978 tillsatte riksdagen en utredning om de homosexuellas ställning i samhället, som 1984 blev klar med sitt betänkande *Homosexuella och samhället*. Utredningen kom med en rad förslag till lagändringar, bl.a. en lag om homosexuella sambor, men dess betydelse kom att bli mindre på grund av att utvecklingen snabbt kom ikapp den och under 80-talet gick om den.

Också inom kyrkan började förändringens vindar tillta. I början av 1970-talet tillsatte biskopsmötet – som 1951 gått in för moralism och restriktivitet i sexuella frågor – en utredning om de homosexuella och kyrkan. Enmansutredaren professor Holsten Fagerberg tog hjälp av aktivt kristna homosexuella som Barbro K. Gustavsson i Uppsala. Utredningen utmynnade i boken *De homosexuella och kyrkan*, som med sin oväntat positiva syn på homosexualiteten förbluffade beställarna till tystnad. Bland annat pläderade den för en form av homosexuellt äktenskap.

Barbro K. Gustafsson var också aktiv i arbetet för att skapa en speciell organisation för homosexuella kristna, EKHO, Ekumeniska gruppen av kristna homosexuella. EKHO organiserar grupper på flera ställen i landet, arbetar med information till kyrkor och samfund, men bedriver också ett inre arbete med föredrag, samtal och rent religiösa aktiviteter. I storstäderna har man knutit välvilligt inställda präster till sig som kaplaner. Där ordnas också regelbundna gudstjänster för homosexuella, ibland med öppet homosexuella präster som medverkande officianter. Särskilt uppmärksammade har de årliga ekumeniska nattvardsgudstjänsterna i Stockholms storkyrka blivit, med biskop Lars Carlsson som återkommande celebrant. I slutet av 80-talet skapades också en organisation för homosexuella judar – Galej.

Den nya öppenheten och aids-epidemien

Redan i mitten av 1970-talet samlades homosexuella aktivister till demonstrationer i Örebro och Göteborg, men från slutet av 70-talet har stora demonstrationer i Stockholm hållits under en årlig så kallad "frigörelsevecka", numera Stockholm Pride. Dessa frigörelsedemonstrationer växte från år till år och RFSL startade lokalföreningar på allt fler orter ute i landet.

Jag var själv med då RFSL trevande, men med uppslutning från ett 20-tal personer, i slutet av 1970-talet startade en första förening i Luleå, som sen ordnade danser i en mellanstadieskola varje månad. Typiskt för dessa tillställningar var att nästan inga från Luleå vågade sig dit, medan folk strömmade till från Kiruna, Gällivare, Piteå och Kalix. Oron för upptäckt och avslöjande var fortfarande en realitet. Rädsla och skam var de två känslor som behärskade många – precis som i början av 50-talet.

Under aidsepidemin på 80-talet växte den politiska kampviljan, liksom homoorganisationernas resurser. Bilden från den s.k. frigörelsedemonstrationen i Stockholm 1985.

Samtidigt med att gayrörelsen utom och inom RFSL växte sig stark började kommersiella krafter upptäcka den lönsamma potential som fanns i den homosexuella gruppen. Klubbar, barer och diskotek för en homosexuell publik öppnades. Ofta var dessa företags livstid kort, men de drog allt större grupper av unga homosexuella till sig. Efter amerikansk förebild öppnades gaysaunor, där homosexuella män kunde träffas och – om tycke uppstod – ha anonym sex, utan de risker som parkraggning innebar.

Så småningom började också allt fler aktivister och andra gå ut öppet med sin homosexualitet. När RFSL Göteborg från 1981 började dela ut sina årliga hederspriser gavs det åt folk som vågat vara öppna om sin homosexualitet på sina arbetsplatser. I slutet av 80-talet belönades inte längre sådant. Öppenheten hade blivit självklar. Till detta bidrog "aids-epidemin", som slog till under början av 80-talet. Istället för att tvinga tillbaka de homosexuella till en osynlig tillvaro öppnade risken för sjukdomen dörrarna på vid gavel. Inte minst öppnades dörrarna för ett stort inflöde av pengar från statsmakterna, som ville bedriva preventiv verksamhet mot en eventuell epidemi.

Den homosexuella rörelsen, med RFSL i spetsen, hade tidigt gjort klart att man var beredd att ta sitt ansvar för att hindra epidemins spridning. Det gav goodwill, men också ekonomisk utdelning. Stora summor satsades på att organisera de homosexuella i RFSL. Förbundet fick ta hand om det så kallade Hivkansliet i Stockholm, där arbetet med hivpreventionen organiserades med hjälp av en rad anställda specialister.

Noaks Ark, som skapats av oberoende intressenter för att hjälpa hiv-positiva och aids-drabbade, omhändertogs av Röda Korset. Mellan RFSL och Noaks Ark uppstod motsättningar, som framförallt gällde hur hiv-preventionen skulle bedrivas.

I den moraliska panik som bröt ut i samband med "aids-epidemien" antogs en lag som förbjöd gaysaunor, så kallade "bastuklubbar" i Sverige. Även videoklubbarna, som dels hyr ut pornografisk video, dels tillhandahåller rum för enskild visning av porr, berördes av förbudet mot att inrätta lokaler som underlättade sexkontakter. Vid polisrazzior på videoklubbar hittade man använda kondomer, vilket togs som intäkt för att där förekommit osäker sex. Rimligen borde den motsatta slutsatsen dragits, nämligen att säkrare sex förekommit.

Om stängandet av saunorna var ett bakslag så innebar istället "partnerskapet," en form för ett homosexuellt äktenskap, en klar vinst. Inom gaykretsarna hävdades olika åsikter om partnerskapet. Vissa ansåg att det var ett B-äktenskap för B-människor. Partnerskap kunde endast ingås av svenska medborgare och någon möjlighet att provas för adoption följde inte med. Men för de flesta framstod riksdagens beslut som en seger.

Försöken från homonegativt politiskt håll att stjälpa den statliga utredningen

under ledning av Barbro Westerholm och senare hindra antagandet av lagen i riksdagen 1994 misslyckades. De första paren kunde gifta sig på nyåret 1995. Även om inte så många par sedan dess ingått partnerskap, står det klart att lagen innebär att samhället definitivt accepterat homosexuella.

RFSL krävde i början av 90-talet att lesbiska kvinnor skulle ha samma rätt att få samhällets hjälp vid insemination. Då detta inte tilläts, började lesbiska kvinnor kontakta bögar för att tillsammans med dem på egen hand skaffa sig barn. En typisk sådan homosexuell familj skildras i Annette Lundborgs barnbok *Malins mamma gifter sig med Lisa*. Där finns Malin och hennes mamma och mammas flickvän Lisa samt Malins pappa och hans pojkvän, som väntar barn med Lisa. I bakgrunden vimlar ett otal lyckliga far- och morföräldrar.

Forskaren Benny Henriksson pekade på en annan typisk familjebildning. Han hävdade att homosexuella väljer sin familj. Den kan bestå av biologiska familjemedlemmar, men består gärna istället av goda vänner ofta, men inte nödvändigtvis, homosexuella.

Homosexuella i massmedia

Det massmediala intresset för homosexualitet har ökat och ändrat inriktning. Numera rapporteras inte som tidigare bara homosexualitet i samband med kriminell verksamhet, utan homosexuella framställs i vardag och fest, som helt vanliga personer. Likaså har den press som vänder sig till en homosexuell publik ökat i omfång och variation. Sedan tidskriften *Revolt* lagts ner i början av 80-talet, för att för en kort tid ersättas av den elegantare *Magasin Gay* vars koncept var före sin tid, har tidskrifter för homosexuella utvecklats på bred front under de senaste åren.

Jon Voss och Dodo Parikas och en grupp kring dem gav under 80-talet ut den av Statens kulturråd understödda tabloidtidningen *Reporter*, där den lesbiska reportern Mian Lodalen gav de lesbiska kvinnorna en tydlig röst i media. *Reporter* gjordes småningom om till gratistidningen *QX*. Samtidigt ökade RFSL:s *Kom Ut!*, som i många år gavs ut med blygsamma fyra nummer per år, genom redaktören Greger Emans förtjänst till tio nummer per år. Medan *Kom Ut!* försökte nå alla homosexuella, storstadsbor och landsbygdsbor, män och kvinnor i alla åldrar med information och underhållning, täckte *Reporter* och i ännu högre grad *QX* in den glittrande gayvärlden för storstädernas partyglada ungdomar.

År 1989 gjorde Benny Henriksson ett försök att starta en homosexuell kulturtidskrift, *lambda nordica*. Av ekonomiska skäl höll försöket bara ett år, men sedan nya pengar tillförts, började tidskriften komma ut reguljärt från 1995, nu som en rent vetenskaplig tidskrift, organ för den växande forskningen, s.k. Gay, Lesbian and Queer Studies. De allra senaste åren har sett tillkomsten av

Med champagne invigdes Göteborgs gayradios inspelningsstudio den 18 oktober 1984. En gång var utrymmet backroom åt SLM och senare Gayhälsans snoppkoll.

nya kommersiella tidskrifter som *QueerZon* samt *Straight* för pojkar och *Corky* för flickor.

År 1979 släpptes etern fri för föreningsdrivna radiostationer och inom RFSL var man inte sen att ta vara på de nya möjligheter som mediet öppnade. I Stockholm, Göteborg och Malmö inrättades lokala radioredaktioner, som snart fick efterföljare i landsortsstäderna. Programmen var av varierande slag, men såg som sin uppgift att informera den tysta majoritet av homosexuella, som föredrog att inte engagera sig i gayföreningslivet. Musik varvades med föreningsinformation, komma ut-berättelser och reportage.

Den kommersiella ZTV sände under hösten 1996 ett timslångt program *Homogen* för homosexuella en gång i veckan med homosexuella ungdomar som programledare. Samhällsprogram i TV med gay-inslag är numera mycket vanligt förekommande i både SVT:s och de kommersiella företagens kanaler.

Mångfald

Mångfalden är stor inom dagens gayvärld. Det har sedan 70-talet funnits klubbar för fetisch-intresserade män, som SLM, Scandinavian Leathermen. Livaktigaste klubben finns i Stockholm, där den tidvis varit den största föreningen för homosexuella män, där det manliga kamratskapet och en överdrivet maskulin

klädstil varit huvudsaken. Under 80-talet skapades en kulturförening för homosexuella med namnet "Tupilak."

I dag finns det på många håll gay-idrottsföreningar, som också tävlar internationellt, lesbiska dansklubbar som "Side Step" i Göteborg och i flera universitetsstäder speciella gaystudentföreningar. Det finns också föreningar för barn till homosexuella föräldrar. Vid Umeå Universitet pågår grundkurser om homosexualitet och i Göteborg och Lund har hållits internationella symposier kring homosexualforskning.

Överhuvudtaget har det internationella intresset varit stort inom gayrörelsen. Man har på olika sätt sökt stödja enskilda homosexuella på flykt från sina hemländer och också övat påtryckning för att generellt förbättra situationen i länder med barbarisk lagstiftning.

På senare år har de så kallade Europride-festerna tilldragit sig stor uppmärksamhet. En sådan förlades 1998 till Stockholm och blev en stor succé.

Om gayrörelsen mött allt större acceptans i samhället – idag är det i huvudsak bara religiösa fundamentalister och nynazister, som öppet motarbetar homosexuella – så råder det fortfarande inre motsättningar inom gayvärlden. En gammal, men harmlös, motsättning är den mellan dem som vill bedriva sexualpolitisk kamp i första hand och dem som ville inrikta sig på nöjeslivet. Återkommande stridsfrågor av allvarigare art har rört bögars och lesbiskas plats i den organiserade homorörelsen. Andra frågor som vållat motsättningar har gällt hur gayrörelsen skall förhålla sig till promiskuitet, prostitution, pornografi, och pedofili. Den sistnämnda frågan hanterades så märkligt under slutet av 70-talet att en pedofil organisation fick använda RFSL:s adress. Småningom insåg man det absurda i detta och avbröt samarbetet.

En mer teoretisk diskussion under 80-talet gällde "essentialism" och "konstruktivism," det vill säga om homosexualitet var en egenskap hos vissa människor, eller om människans sexualitet var en konstruktion, olika i olika kulturer och tider. En fortsättning av denna diskussion är den växande queerteoretiska rörelsen, som står den kvinnodominerade genusforskningen nära.

Rätten för homosexuella par att provas som adoptivföräldrar är en fråga som debatteras långt utanför de homosexuellas kretsar och där även homosexuella har vitt skilda synsätt. Allmänpolitiska motsättningar har inte spelat någon större roll i gayrörelsen. Det finns dock några politiska gayföreningar, som Homosexuella Socialister och Homosexuella Socialdemokrater, med rötter i 70-talets radikalism. Som svar på dem har moderata och liberala och till och med kristdemokratiska gayföreningar bildats. Några riksdagsledamöter har under de senaste åren framträtt som öppet homosexuella. Först ut var socialdemokraten Kent Carlsson och centerpartisten Andreas Carlgren. Vänsterpartisten Tasso Staffilidis invaldes som den förste öppne bögen 1998.

Sedan 1970-talet har vänsterpartiet och folkpartiet framträtt som de mest gaypositiva partierna i Sverige, men sedan några år in på 90-talet framträder alla riksdagspartierna som i många avseenden gayvänliga. Till och med kristdemokraterna, som i sin hårda kärna är totalt negativt, har medlemmar som åtminstone har sinne för gott uppförande. Några uppvaktade exempelvis vid RFSL Göteborgs invigning av sin nya lokal 1999 personligen med blommor och lyckönskningar.

Kvarstående fördomar

En tydlig utveckling under femtioårsperioden kan skönjas i de homosexuellas självuppfattning. Tidigt såg man på sig själv med omgivningens ögon. Man betraktade inte homosexualiteten som en positiv kraft, utan som en brist och ett hinder för ett bra liv. Redan från början var frågan om homosexuella skall träda fram med sin sexualitet, eller om de skall smyga, en orsak till debatt. De flesta valde smygandet – och har gjort så ända in i vår tid, även om allt fler väljer att träda fram i sina egna vardagssammanhang.

Men trots Europride-demonstrationer i Stockholm med uppåt 15 000 deltagare, trots kulturpersoner som framträder öppet med sin partner, trots populärkulturens alltmer positiva syn på homosexuella, till exempel som rollfigurer i TV-serierna, trots reklam, som visar att företagarna insett den homosexuella gruppens köpkraft, trots ett offentligt debattklimat där det politiskt korrekta sedan länge är att acceptera homosexualiteten, så fortsätter ändå stora grupper att leva smygiv. Det kan bero på att under den accepterande ytan i den vanlige bögens eller flatans närmiljö och vardagsliv kommer negativa idéer då och då upp och påminner om att det trots allt inte är riskfritt att vara homosexuell i 2000-talets Sverige.

Kanske är det också sådana underliggande negativa idéer och tankar som då och då blir tydliga i den allmänna kulturdebatten. Debatten om målaren Eugène Janssons sexuella läggning 1998 i samband med utställningen av hans verk på Liljevalchs kan tjäna som ett exempel. Oviljan att trots Selma Lagerlöfs egna brev vittnesbörd lyfta fram författarinnans lesbiska känslor är ett annat. Debatten kring Elisabeth Ohlssons fotoutställning *Ecce Homo* med Jesus bland homosexuella, som visades bland annat i Uppsala domkyrka 1998, är ett tredje. De känslor som den utställningen drog upp till ytan visar måhända för de tveågsna, som fortfarande hukar i buskarna, att tiden för fullständig öppenhet ännu inte är inne.

Dagens ungdom – både den hetero- och homosexuella – tycks dock vara betydligt mer öppen och fördomsfri och sannolikt är det lättare att vara ung och homosexuell idag i Sverige än det någonsin varit förut. Internet, med dess möjligheter till att bli bekant med både enskilda homosexuella och med en

internationell gayvärld, betyder mycket för ungdomens avspända inställning till homosexualiteten.

Inför framtiden

För många som tagit steget ut i öppenheten och känt av den samhälleliga acceptansen har det de senaste åren känts mer nödvändigt att betona de homosexuella egenheterna än homosexuellas likheter med heterosexuella. Där har man tagit hjälp av det under 90-talet internationellt lanserade "queer"-begreppet. Därmed har homosexuellas syn på sig själva tagit en ny vändning.

Utan tvivel har RFSL under sin 50-åriga verksamhet nått långt. Barbro Westerholm påpekade i intervjun inför sin avgång som riksdagsledamot i *Kom Ut!* 1999, att "RFSL är en framgångsrörelse." Framförallt under de senaste 20 åren har utvecklingen gått de homosexuellas väg. Som informationskälla och påtryckningsgrupp har föreningen lyckats nå praktiskt taget alla delar av samhället. Diskrimineringsförbudet, partnerskapslagen och den nyttillsatte statlige Homo-ombudsmannen är talande exempel. Vid sidan av den organiserade homovärlden finns en vid och varierad "gayvärld." Det råder ett livligt debattklimat, där exempelvis adoptionsfrågan och frågan om "transpersoner" skall inkluderas i homoarbetet diskuteras.

Vi kan idag tycka att Allan Hellman bara tog ett litet steg framåt, men för gayrörelsen var det stort. Utan det hade vi aldrig kunnat ta våra nutida sjumilakliv framåt.

Litteratur

- Alexandersson, Eva (red): *De homosexuella i församlingen. Dags att ompröva?* 1974.
 Fagerberg, Holsten (red): *De homosexuella och kyrkan. Verbum* 1974.
 Göring, Lars: 491. Bonniers 1962.
 Holm, Michael: *Udda Eros*, Larson 1971.
 Lagrup, Knut: *I egen sak. Författarförlaget* 1970.
 Larsson, Kurt: *En själs bekräftelse. Flykten till friheten. Eget förlag* 1997.
 Lundborg, Annette: *Malins mamma gifter sig med Lisa*. Eriksson & Lindgren 1999.
 Nilsson, Arne: *Såna - och riktiga karlar*. Anamma Förlag 1998.
 Pallesen, Henning: *De erotiska minoriteterna*. Zindrella 1964.
 Söderström, Göran (red): *Sympatiens hemlighetsfulla makt*. Stockholmia förlag 1999.

Fjollan 1979

Fjärde Internationalen 1995:2

Göteborgs-Posten

Kom Ut

Kom Ut 1990:5

Kom Ut 1993:5

QX

Reporter

Revolt 1978:5

Revolt mot sexuella fördomar

Tidningen Se

Veckojournalen

Otryckta källor

Torstensson, Lars: *Friends Club 1951-1955. En minnesskrift över en gayförening*. Stencilskrift 3 i serien *Historiegruppens Handlingar* 1985.

Andersson, Lennart: *Homofiljakten - ett skådespel i Göteborg på 50-talet och dess intressenter*. Stencilskrift 2 i serien *Historiegruppens Handlingar*. 1980-talets början.

Petersson, Stig Åke: *Bara bögförtrycket blomstrade*. Stencilskrift. Rosa Rummet.

Muntliga källor

Svante Norrhem: PI Vetenskapsradion Humaniora 2000-03-06.

Allan Hellman, grundare av RFSL

Stefan Johansson, informationssekreterare RFSL Göteborg avd. 2

Rune Adolfsson, f.d. arbetsförmedlare

Kjell Rindar, språklärare, f.d. förbundsordförande för RFSL

Stig Åke Petersson, försäkringstjänsteman, f.d. förbundsordförande för RFSL

Musik

Jan Hammarlund: Ville

Summary

My intention is to depict the development in gay issues from 1944 when homosexual acts were decriminalised in Sweden up to today when a kind of marriage for same-sex couples has been introduced – the partnership law. The development has gone from the restricted view of the 50's when homosexuality was looked upon as an obscure and sick activity, via the sexual liberalism of the 60's, when sex was accepted as a source of lust, and the 70's revolutionary activities, when the National Swedish Board of Health and Welfare was occupied and big demonstrations brought demands of justice for homosexuals, up to the 80's AIDS epidemic, that broke new ground for the Gay Liberation Movement. I have also tried to reflect different oppositions within the homosexual movement, for example the opposition between lesbians and gay men. Oppositions that often have been bridged in a productive manner. I also point to the apparent paradox in the fact that while society at large nowadays accepts homosexuality fully, many gays and lesbians continue to lead hidden lives. My explanation is that in spite of the official positive point of view, there exists deep in the ranks of the people a lingering negative attitude, that makes many homosexuals choose a hidden life.

Nils Weijdegård f. 1939, fil. mag. i humaniora (historia, svenska, religionsvetenskap m.m.). Ämneslärare på Sunderby Folkhögskola 1969-81, därefter adjunkt vid Vallhamraskolan i Partille. Knuten till tidningen *Kom Ut!*s redaktion 1989-99 och fri skribent i gay- och vänsterpress. Aktiv i Göteborg Gay Radio 1989-94.

SETA

Uppkomsten av den finska rörelsen för bögar och lesbiska, dess mål och verksamheter

Olli Stålström och Jussi Nissinen

Finland har av tradition delat en upplyst och jämlik syn på sexualitet med sina skandinaviska systerdemokratier. På grund av ett geografiskt, kulturellt och språkligt isolerat läge, har Finland emellertid släpat efter i det nordiska sammanhanget. Homosexualitet kunde straffas med döden från 1608 när kungadömet Sverige-Finland införde en lag där lagtexten citerade direkt ur Bibelns Moseböcker (Lev 20:13) "...och de skola båda döden dö. Theras blodh ware öfver them."¹ Den svenska lagen av år 1734 sade ingenting om homosexualitet eftersom lagstiftarna var rädda för att kunskapen om sådana handlingar skulle sprida dessa. Trots tystnaden noterar Liliequist att några sodomiter dödades för sina synders skull.² Efter det att Finland skilts från Sverige, ersattes i praktiken hotet om dödsstraff med fängsligt förvar år 1889. Homosexualitet avkriminaliserades slutligen helt år 1971.

Jan Löfström, som har studerat straffet för homosexualitet i Skandinavien, har argumenterat för att det knappast fanns någon intensiv juridisk förföljelse i Finland, jämfört med till exempel Tyskland. Detta faktum och den märkliga könsjämligheten förklarar Löfström med en historiskt sett relativt mild polarisering mellan kategorierna man och kvinna och ett relativt begränsat allmänt intresse inför homosexuella frågor.

I motsats härtill var, under större delen av 1900-talet, allmänhetens attityd till homosexualitet påverkad av vissa reaktionära, psykoanalytiska teorier som uppfattades som dogmatiska sanningar inom psykiatri och psykoterapi. De ifrågasattes inte förrän under 1990-talet.

Homosexualitet avkriminaliserades år 1971 i Finland, men likväl krävde statskyrkans psykiatriska expertis, prästen och professorn i psykiatri, Asser Stenbäck en censurlag, som kriminaliserade "öppen uppmuntran till homosexualitet". Denna lag, som allvarligt begränsade den fria diskussionen om homosexuella frågor, var i kraft till 1999. På grund av straffpåföljden och den sociala osynligheten var det svårt för homosexuella att finna en partner. Var fjärde homosexuell man som växte upp innan avkriminaliseringen hade blivit nedslagen av ungdomsgäng, som jagade homosexuella män på deras mötesplatser.